

INTERVIEW

Interview met Johannes Witteveen

Op donderdag 15 mei gaf prof. dr. Johannes Witteveen zijn afscheidslezing aan de Erasmus School of Economics, getiteld *The meaning of our enormous structural balance of payments deficit*. De ondertitel – *A neglected opportunity* – geeft in wezen het antwoord op die vraag, namelijk dat het een genegeerde kans is. ESB interviewde professor Witteveen naar aanleiding van deze afscheidslezing.

**SANDRA
PHILIPPEN**
Hoofddirecteur ESB

Er zit een duidelijke boodschap in uw afscheidslezing. U signaleert een overschot op de lopende rekeningen in Nederland en stelt dat dit een mogelijkheid had kunnen bieden om de negatieve effecten van een aantal onevenwichtigheden in de economie te verzachten. Welke onevenwichtigheden bedoelt u en wat is hier problematisch aan?

Het gaat in wezen om bewegingsprocessen in de economie. De meeste economen zijn tegenwoordig aanhangers van de algemene evenwichtstheorie. Zij gaan er steeds van uit dat alle markten altijd in evenwicht zijn. In werkelijkheid is er echter het tijdselement. Het evenwicht raakt soms verstoord. Daardoor komen krachten op gang die de economie weer doen tenderen naar een nieuw evenwicht. Maar het aanpassingsproces naar een nieuw evenwicht duurt soms langer dan nodig is, of het is pijnlijker dan nodig omdat de herstellende krachten verstoord worden door beleid of door instituties.

En u pleit ervoor om in te grijpen in het herstelproces naar een nieuw evenwicht?

Ja. Het Nederlandse spaaroverschot is een kans om te inves-

teren in de economie waardoor we de recessieduur en daarmee het pijnlijke aanpassingsproces van de economie naar een nieuw evenwicht zouden kunnen verkorten en verzachten. Daarmee bedoel ik niet dat het gespaarde pensioengeld geen groot goed is, maar wel dat men de investeringen met dat spaargeld beter in Nederland hadden kunnen doen, bijvoorbeeld in de Deltawerken. Niemand betwijfelt de noodzaak van deze investering op de langere termijn. Daarbij is de rente nu zo laag dat dit een ideale investering zou kunnen zijn om de economie te stimuleren, om zo veel werkgelegenheid in Nederland te creëren. Deze vorm van conjunctuurpolitiek wordt nauwelijks bedreven, en dat is de gemiste kans.

Uw ideeën over het draaien aan de knoppen van de economie waren ook kenmerkend voor uw leermeester Jan Tinbergen. Hoe inspirerend waren zijn ideeën voor u?

Enorm. Tinbergen was gericht op economische politiek. Naar zijn idee kwamen de voordelen van de vrije markt tot hun recht binnen een klimaat dat door de overheid werd geschapen. Destijds, tijdens de grote depressie van de jaren dertig, was Tinbergen bezig met het heel simpel in kaart brengen van economische verbanden. Hij gebruikte eenvoudige modellen, waaruit hij een helder inzicht destilleerde. Dat was erg inspirerend.

Ook bij de oprichting van het Centraal Planbureau was het uitgangspunt dat beleid het klimaat zou scheppen om de vrije markt beter te laten werken. Een centrale planeconomie, zoals men later wel eens dacht, is nooit de insteek van het Planbureau geweest. Wel was er sprake van een groot idealisme. Iedereen had er een enorm positief gevoel bij. Het Planbureau was het mooiste werk dat je kon doen: meewerken aan de wederopbouw.

Maar om die vrije economie te herstellen, formuleerde Tinbergen de regel dat er evenveel variabelen als beleidsdoelen moesten zijn, zodat ieder beleidsinstrument slechts één beleidsdoel effectief zou dienen.

De auteur heeft verklaard dit artikel alleen te publiceren in ESB en niet elders te publiceren in wat voor medium dan ook. Het is wel toegestaan om het artikel voor eigen gebruik en voor publicatie op een intranet van de werkgever van de auteur aan te wenden.

Hoe ingewikkelder de modellen worden, hoe moeilijker ze te doorzien zijn. Uiteindelijk moet je je altijd afvragen of de uitkomst overeenkomt met je praktische gevoel van de werkelijkheid

Tegenwoordig is er veel discussie over het Centraal Planbureau. Over de bruikbaarheid van grote macromodellen. Ze zouden te complex zijn geworden en in de politiek wordt er te veel waarde aan gehecht. Wat vindt u van de huidige macromodellen van het Planbureau?

Hoe ingewikkelder de modellen worden, hoe moeilijker ze te doorzien zijn. Uiteindelijk moet je je altijd afvragen of de uitkomst overeenkomt met je praktische gevoel van de werkelijkheid. Dat is nu veelal niet meer het geval, maar door de complexiteit is het ook niet meer te toetsen. Het IMF werkte met modellen die berusten op verbanden zoals die bestaan bij normale bezetting van het productieapparaat. Maar in een recessie werken die verbanden anders. Dit heeft geleid tot de hele discussie over de juiste multiplier. Het IMF gaf de verkeerde adviezen in deze crisis door gebruik te maken van een model dat op verkeerde aannames gebaseerd was. Zodoende is er te veel bezuinigd in Griekenland. Men onderschatte het

negatieve multipliereffect van bezuinigingen in dit land. In mijn ogen had het IMF meer gericht moeten zijn op groei. Er hadden weliswaar structurele hervormingen plaats moeten vinden, maar daarnaast ook een agenda die gericht is op groei.

Ondanks de toegenomen complexiteit van macromodellen is de impact van de financiële sector op de reële economie toch onvoldoende tot uitdrukking gekomen in de modellen?

Zelfs Jan Tinbergen had al grote moeite om de financiële sector in zijn model van de Amerikaanse economie onder te brengen, dus dat probleem is niet nieuw. Maar het is ook principieel moeilijk om dit te realiseren, omdat financiële markten deels worden gedreven door massapsychologie. Dat kun je moeilijk in een model vangen. Massapsychologie heeft te maken met the state of long term expectations, waar Keynes een prachtig hoofdstuk over schreef. Economen houden in hun model rekening met grote investeringen, maar deze zijn omgeven door grote onzekerheden die beïnvloed worden door wat men van de lange termijn verwacht. Wat mensen verwachten dat er op de lange termijn zal gebeuren is een massapsychologisch verschijnsel. Een ander voorbeeld is dat financiële markten een grote rol spelen in de financiering van de begroting. In eerste instantie maakte dat financiering van overheidsuitgave heel makkelijk, maar later bij het uitbreken van de kredietcrisis werd dat vrijwel onmogelijk. De massapsychologie die dit in gang zet, is nauwelijks in een model te vatten.

We weten sinds de crisis dat financiële markten een grote invloed hebben op de effecten van het beleid op de reële economie. Houdt u er rekening mee dat dit transmissiekanaal mogelijk een dempend effect heeft op de mogelijkheid om de economie met beleid te beïnvloeden?

Het is altijd moeilijk om de reële economie te beïnvloeden. Volgens Keynes kan monetair beleid alleen de economie niet voldoende beïnvloeden, daarom is begrotingspolitiek nodig. Opvallend tijdens het 200-jarige bestaan van de Nederlandse bank was dat er in feite alleen aandacht was voor monetair beleid. Alsof er geen ander instrument is dan dat om de economie bij te sturen.

Daarbij is monetair beleid niet altijd werkzaam. Je ziet dat het heel laag zetten van de rente geen effect op gedrag heeft als de mensen lage verwachtingen hebben van de toekomst. Mijn suggestie is om de structuur en de conjunctuur van elkaar te onderscheiden in het beleid. Structurele hervormingen die nodig zijn om de economie naar een nieuw evenwicht te helpen, hebben vaak veel negatieve conjunctuureffecten. Het is dan nodig om conjuncturele maatregelen te treffen, zoals de wiebeltaks. De wiebeltaks is een tijdelijke belasting(korting) die conjunctuurdempend werkt en structurele hervormingen ongemoeid laat. Het lastige is alleen voor de politiek om deze duale boodschap geloofwaardig uit te leggen. Met deze wiebeltaks had de consumptie gestimuleerd kunnen worden, wat de bekende multiplier in gang had gezet. De structurele hervormingen van het moment zijn dus prima, maar we moeten er een instrument bij hebben.

Gaan mensen, als ze lage toekomstverwachtingen hebben, dat extra belastinggeld niet sparen of ontschulden? Is het met andere woorden niet een kwestie van uitzitten tot de pijn geleden is?

Dat is onwaarschijnlijk, want het gaat om het marginale effect. Mensen zijn al aan het ontsparen, dus als ze daardoor dat extra geld hadden besteed, trekt de vraag aan en dat kan een vertrouwensimpuls geven die investeringen aanjaagt, die weer werkgelegenheid creëren. Ook kunnen kleine bedrijven die aan de rand zitten net wat meer doen met dat beetje extra ruimte.

Roeren economen zich genoeg in deze discussie?

Nee, we hebben als economen de taak om de politiek te wijzen op de contracyclische rol van de overheid. Een goed politicus moet dit toch kunnen uitleggen? Dit kan door het onderscheid tussen structurele en conjuncturele maatregelen duidelijk te maken. Maar dat is voor een politicus niet makkelijk. Enerzijds vraag je om pijnlijke hervormingen, maar anderzijds verlaag je de belastingen. Een andere conjuncturele maatregel zou kunnen zijn dat je een langetermijninvestering naar voren haalt, zoals het nieuwe deltaplan.

Waarvoor komt het dat de economen zich te weinig roeren?

Ontwikkelingen in de economische wetenschap zijn van de economische conjunctuurpolitiek afgedreven. Het huidige economische denken grijpt terug op het algemene evenwichtsdenken, waarin uitgegaan wordt van rationele verwachtingen en gedragingen. Daarin is er vrijwel geen rol voor de overheid. Dit past in het politieke klimaat van Reagan en Thatcher, maar ook de huidige politiek lijkt te neigen naar het idee dat als we die overheid het tekort maar laten terugdringen, en – wanneer ze zich dan verder niet met de economie bemoeit – de vrije markt alles oplost. Maar zoals ook aan het begin gezegd: het begrotingsbeleid is nodig om die aanpassingsprocessen te begeleiden, zodat de vrije markt zo snel mogelijk in haar evenwicht komt en haar heilzame werk kan doen.

Is er een conflict tussen uw liberaal zijn en het maakbaarheidsdenken?

Absoluut niet. Liberaal wil niet zeggen *laissez faire*, *laissez passer*, maar wel dat een overheid nodig is die de vrije economie bijstuurt. Als je dat niet doet dan brengt die vrije economie zo veel nadelen met zich mee dat dit koren op de molen is voor de linkse partijen. Een vrijemarkteconomie brengt ons werkloosheid en levert ons over aan de macht van het kapitaal. Kapitaal wordt te vrij gelaten. Zie wat er met ABN Amro is gebeurd. DNB voorzag dat de overname schadelijk zou zijn, maar had niet de bevoegdheid om kapitaal aan banden te leggen wanneer nationale belangen geschaad zouden worden.

Een ander aspect is dat de overheid moet herverdelen. Ongelijkheid reduceren dient de goede werking van de vrije economie. Maar deze ongelijkheid komt in het geding door de grote bewegingsvrijheid van kapitaal, dat de plekken in de wereld met de laagste belasting opzoekt. Daar komt nog bij dat het door de vlucht van kapitaal naar belastingparadijzen steeds lastiger wordt om aan het schaarser wordende kapitaal te komen, waardoor de lonen in de financiële sector omhoog gaan. Dat is een direct gevolg geweest van China en India toen zij gingen exporteren naar de wereldmarkt. Daar is arbeid schaarser en gaan de lonen omhoog. Bij ons is arbeid steeds overvloediger, en daarom zie je dat bij ons en in Amerika ook de reële inkomens nauwelijks gestegen zijn in

de laatste jaren. Inkomen is daardoor sterk naar de winsten verschoven.

Wat zou de overheid daaraan kunnen doen zonder kleine bedrijven te zeer te belasten en zonder kapitaalvlucht uit Nederland?

Je zou de financiële-transactietaks (Tobin-taks) kunnen invoeren. De financiële sector moet geremd worden, want ze onttrekt onevenredig makkelijk kapitaal uit te maatschappij. Je moet zand in de wielen van de financiële sector strooien. Verder kun je denken aan erfbelasting en vermogensbelasting. Om dit politiek haalbaar te maken zal een beroep moeten worden gedaan op het solidariteitsgevoel onder de elite. Het

De financiële sector moet geremd worden, want ze onttrekt onevenredig makkelijk kapitaal uit te maatschappij

boek van Piketty gaat hier wel voor zorgen. Goede sociale verhoudingen zijn belangrijk voor de ontwikkeling van de hele maatschappij. Het IMF had vroeger instrumenten om internationale kapitaalbewegingen te beperken. En ook nu staat het IMF bepaalde landen toe om kapitaalbeperkende maatregelen door te voeren, zoals het blokkeren van grote overnames.

Ten slotte nog een vraag over vertrouwen. U geeft in uw afscheidslezing aan dat dit is waar het allemaal om draait. Nu heeft recent onderzoek laten zien dat er in tijden van hoogconjunctuur te veel vertrouwen is, waardoor er bij kredietverlening op financiële markten onvoldoende controle is geweest op de kwaliteit van het onderpand. Transacties vonden door vertrouwen juist te eenvoudig plaats. Hoe kijkt u hier tegenaan?

In een hoogconjunctuur is er inderdaad soms te veel vertrouwen. In laagconjunctuur is er te weinig vertrouwen. Tegenover de onzekerheid van de conjunctuur is er behoefte van vertrouwen vanuit een spirituele kracht. Vertrouwen dat het op de lange termijn weer goed komt: *long run expectations*. Waar we behoefte aan hebben is een algemeen vertrouwen in het nieuwe evenwicht van de economie. Net zoals je op je individuele levenspad soms moeilijkheden tegenkomt die je op een later moment in je leven onverwacht toch veel kunnen opleveren. Vertrouwen in het belang van elke situatie op elk moment.

SINDE 1916